

Deu anys de recerques sobre cultura tradicional i popular en el Departament de Cultura (1983-1994)¹

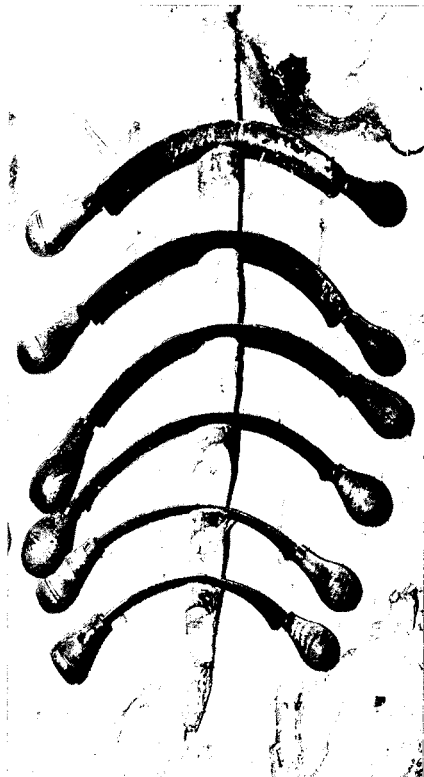
Salvador Sorrosal

Àrea de Recerca,
Conservació i Protecció del
Patrimoni Etnològic. Centre
de Promoció de la Cultura
Popular i Tradicional
Catalana

Des de l'any 1985, l'antic Servei de Cultura Tradicional i el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular [CDRCTP] (creat arran de les conclusions del I Congrés de Cultura Tradicional i Popular), del Departament de Cultura —ara reconvertits—² han convocat cada any un concurs públic per a la concessió de beques destinades a promoure treballs sobre cultura tradicional i popular catalana.

Any rere any, s'han presentat una sèrie d'interessants treballs que configuren un important corpus de recerques inèdites, corpus que, en una data molt propera, podrà ser a l'abast dels estudiosos, a través de la publicació de la segona edició del *Catàleg de materials etnogràfics inèdits*, i que, a partir del segon o tercer any, es van anar concretant en les línies de recerca següents:

- a) Treballs de localització i d'inventari d'arxius i fons documentals o bibliogràfics de caràcter etnogràfic.
- b) Treballs de recopilació de cançons tradicionals i populars d'una localitat o comarca, o d'un tema concret.
- c) Treballs de recerca i de recuperació de danses tradicionals i entremesos.
- c') Treballs d'inventari i documentació escrita i audiovisual de les danses tradicionals vives.
- d) Treballs de recerca etnomusicològica, recuperació i difusió d'instruments tradicionals.
- e) Treballs de localització del folklore.
- f) Treballs de localització i d'inventari d'elements de cultura material

g) Estudis genèrics sobre qüestions etnogràfiques.

Una vegada consolidada la publicació regular de la *Revista d'Etnologia de Catalunya* [REC], volem aprofitar aquesta tribuna per fer un balanç i donar notícia d'aquells treballs que considerem més rellevants, sense pretendre ser exhaustius —el nombre dels quals supera ja els dos-cents—, després de gairebé deu anys d'ajuts a la recerca per mitjà de la concessió de beques.

Hi ha hagut camps o línies d'investigació que han estat més atractius per als estudiosos del món de la cultura tradicional i popular, i per això la seva contribució ha estat més important en nombre i fins i tot en qualitat. Veiem-ne alguns:

1. Per començar, destacaríem una de les principals línies de treball, la d'estudis genèrics sobre qüestions etnogràfiques (g), que podem relacionar amb les FORMES DE VIDA POPULAR. Dins d'aquesta línia podem remarcar treballs tan interessants com aquests:

1.1. *Casa i família a la Val d'Aran*, d'Oriol Beltran i Costa, Ferran Estrada i Bonell i Xavier Roigé i Ventura, 1989-1991.

Aquest estudi, originat a partir d'un encàrrec del Museu de la Val d'Aran, és la conclusió de tres treballs previs, becats pel CDRCTP, realitzats pels autors:

A) *L'organització comunal a la Val d'Aran*, d'Oriol Beltran

B) *La casa aranesa: arquitectura i espai domèstic*, de Ferran Estrada

C) *Els rituals de matrimoni a la Val d'Aran*, de Xavier Roigé.

L'important estudi en sis volums i un total de mil quatre-cents setanta pàgines s'estructura així: el primer volum comprèn una reflexió sobre la Val d'Aran des de la perspectiva del marc ecològic, les transformacions socioeconòmiques i l'evolució demogràfica. El segon volum tracta en profunditat de la casa aranesa des del punt de vista de l'arquitectura i de l'espai domèstic. El tercer volum parla dels seus membres, la família, la seva organització econòmico-social, i les relacions de parentiu. El quart volum tracta del matrimoni, la demografia, l'amor, l'interès, la nupcialitat i l'aliança. El cinquè volum presenta, en forma d'apèndix, les dades estadístiques en brut que han permès l'elaboració dels capítols anteriors. Finalment, el sisè volum conté un apèndix amb la transcripció de les entrevistes orals fetes.

1.2. *Tavertet: espai, ritual i societat*, d'Agustí Barrera i Puigví, en representació d'un col·lectiu del Departament d'Antropologia Cultural de la Facultat de Geografia i Història de la UB/Barcelona, 1987.

Atesa la importància de l'espai a totes les cultures, el treball es proposa estudiar com s'organitza aquest espai en una comunitat concreta del nostre país. L'ideal era el d'una comunitat rural petita, propera a Barcelona, que estigués ben definida i amb identitat

pròpia, però que no fos excessivament marginada. S'escollí Tavertet perquè manté encara una identitat molt afermada, i presentava un aïllament més gran respecte a altres comunitats veïnes de la comarca d'Osona, dins la zona del Collsacabra. L'estudi, doncs, encara que molt limitat a un intent experimental en el camp de l'antropologia, intenta esbrinar com organitzen l'espai els seus habitants i com són conceptualitzades les diferents parts.

1.3. *Rituals funeraris a la comarca del Baix Camp*, d'Anna Figueras i Torruella/Reus (Baix Camp), 1986.

La mort representa el ritual de separació pel qual l'individu, en la nostra cultura, passa a un nou estat ple de misteris. Això comporta que entre els vius es creïn una sèrie d'actituds, formes de comportament i de pensament culturalment establerts i canalitzats. Aquesta recerca vol ser una primera aproximació a l'anàlisi d'aquests comportaments. La perspectiva utilitzada ve donada per dues disciplines, d'una banda l'antropologia i de l'altra la història que ha permès veure l'evolució de tot el ritual des del final del segle XIX fins als nostres dies. S'hi analitzen tres aspectes principals: 1) les pràctiques prèvies a l'enterrament, 2) la mort, vetllament i enterrament, i 3) les pràctiques posteriors a l'enterrament.

1.4. *Els correbous de Catalunya com a tradició popular catalana*, de Domènec Martínez i Muñoz/ Barcelona, 1989.

Voluminós treball sobre la història i la situació actual dels correbous a Catalunya, amb nou carpetes de documentació diversa, dos vídeos i cinc llibres de matèria relacionada amb el correbou i el bestiar en general.

1.5. *Recull de frases fetes, expressions i modismes de normal ús a la Llitera i Ribagorça*, de Rafael Ventura i Nadal i Josep Antoni Chauvell/Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat), 1987.

2. Una altra línia de treball força interessant és la dels oficis artesanals, o elements de cultura material (f), que ha permès obtenir recerques tan atractives com aquestes:

2.1. *Catàleg tipològic i funcional dels estris lligats a l'ofici de forcaire*, de Sera Balasch i Puig i Antoni Agelet i Subirada/Agramunt (Urgell), 1991.

El treball pretén recollir i catalogar tots els estris, eines i altres elements lligats a l'ofici de forcaire a través, potser, d'uns dels últims dipositaris d'aquest art i ofici, fins fa ben poc essencial en la vida de la pagesia. La mecanització experimentada per l'agricultura en els darrers decennis ha conduït a la desaparició de gran nombre de pràctiques agrícoles, estris i oficis lligats al camp. Només per raons sentimentals, alguns forcaires han conservat fins avui l'art i el bon fer del seu ofici, gent d'edat avançada, amb l'única intenció de deixar constància a les noves generacions d'allò que va ser i ja no és la societat de la seva joventut. El treball, doncs, intenta salvar el poc que ja resta del món dels forcaires. L'estudi fet a la comarca de la Noguera s'ha concretat al principal nucli forcaire format pels pobles d'Alentorn, Vallllebrera i Pont s'Alentorn. Les fonts documentals molt més àmplies, comprenen una dotzena de museus del Principat i de la Catalunya Nord. El Catàleg d'estrís recull un nombre de quaranta-cinc peces, i es completa amb magnífiques fotografies i esquemes dibuixats a mà, conclusions, vocabulari, bibliografia i un annex amb diapositives.

2.2. *La indústria adobera a Reus. La fi d'un ofici*, d'Anna Figueras i Torruella/Reus (Baix Camp), 1986.

Aquest treball pretén ser un intent globalitzador de la trajectòria de l'ofici dels blanquers i assaonadors, amb una descripció i una anàlisi des de tres punts de vista: l'econòmic, el tecnològic i el social.

El correbou de Cardona.
Fotografia: Domènec Martínez.

lògic i el polític-social. És un estudi complex per la seva interdisciplinarietat i que intenta, en la mesura que pugui, emmarcar la trajectòria de la indústria adobera en períodes concrets de la història. El treball s'estructura en tres parts, i conclou amb un apèndix documental i un de fotogràfic dels estris i dels materials de l'ofici conservats al Museu Comarcal Salvador Vilaseca, de Reus.

2.3. *Francesc Vidal, d'ofici teuler*, de J. Miquel López Izquierdo, Carmelo Pinto Baro i Ferran Tomàs Olalla/Barcelona, 1990.

El treball consta d'una cinta màster en sistema U-màtic i una altra còpia en sistema VHS, en la qual es pot veure, pas a pas, tot el vell ofici de teuler amb la seva duresa i rudimentarietat original i tradicional, en la persona de Francesc Vidal d'Olost de Lluçanès, el qual comenta totes les peculiaritats i la duresa del seu ofici. El vídeo és consultable a la Videoteca del Fons Documental del CPCPTC [NREB = VCD-V-065].

2.4. *Estudio sobre la navegación fluvial en Catalunya*, de Vicente García-Delgado Sancho/Barcelona, 1992.

Es tracta d'un important estudi monogràfic sobre la navegació fluvial a Catalunya que, de manera exhaustiva i molt documentada, fa un repàs a aquest fet històric que tant va influir en el desenvolupament comercial i mercantil del nostre país. El treball es completa amb un magnífic vocabulari fluvial i una bibliografia. Tot el treball està profusament il·lustrat amb gran quantitat de fotografies, dibuixos a la

ploma, plànols i petits dibuixos de detall. S'acompanya també d'un vídeo sistema VHS de 54' amb materials visuals.

2.5. *Estudi sobre tocs de campanes a Catalunya —1a i 2a part—*, de Joan Tintó i Espelt i Carme Prims i Colomé / Sant Celoni (Vallès Oriental), 1985-1986.

El treball és un recull d'entrevistes amb campaners de diferents comarques de Catalunya, la majoria d'ells descendents de famílies de campaners, que han après l'ofici dels seus antecessors, i la gravació del so dels diferents tocs de campanes en vint-i-set cassets. S'hi adjunta a més un vídeo sistema VHS de 240 m, amb actuacions i tocs de campanes de diversos campaners. Tota aquesta documentació té un gran interès perquè conté el testimoni d'una tradició que està desapareixent. D'aquí la importància d'aquests reculls i la urgència de completar-los amb els tocs i les experiències dels campaners que queden a les nostres comarques.

3. Una altra línia de treball, encara que minoritària, però força arrelada, és la que es mou al voltant dels camps de l'etnobotànica, de la medicina popular i la flora medicinal. En aquesta podem trobar treballs com els següents:

3.1. *Aportació al coneixement de l'etnobotànica de Cerdanya*, de Joan Muntaner i Bartra/Puigcerdà (Cerdanya), 1991.

Aquest treball va obtenir el Primer Premi en la segona edició del Premi Nacional de Recerca Etnogràfica Joan

Amades del 1992, convocat per Resolució del 19.12.1991 — DOGC núm. 1539, del 10.01.1992.

El treball és una voluminosa tesi doctoral en farmàcia (mil dues-centes vint pàgines) que, de manera exhaustiva, analitza els antecedents de l'etnobotànica, el territori, el clima, la vegetació, la demografia... Exposa, a més, els mètodes de treball i dona el resultat de les nombroses enquestes etnobotàniques realitzades, formula un extens catàleg etnobotànic i conclou amb un apartat d'altres remeis, creences i oracions, com també un capítol final amb la discussió dels resultats. Documentació gràfica, bibliografia i cinc índexs diversos, completen aquest treball.

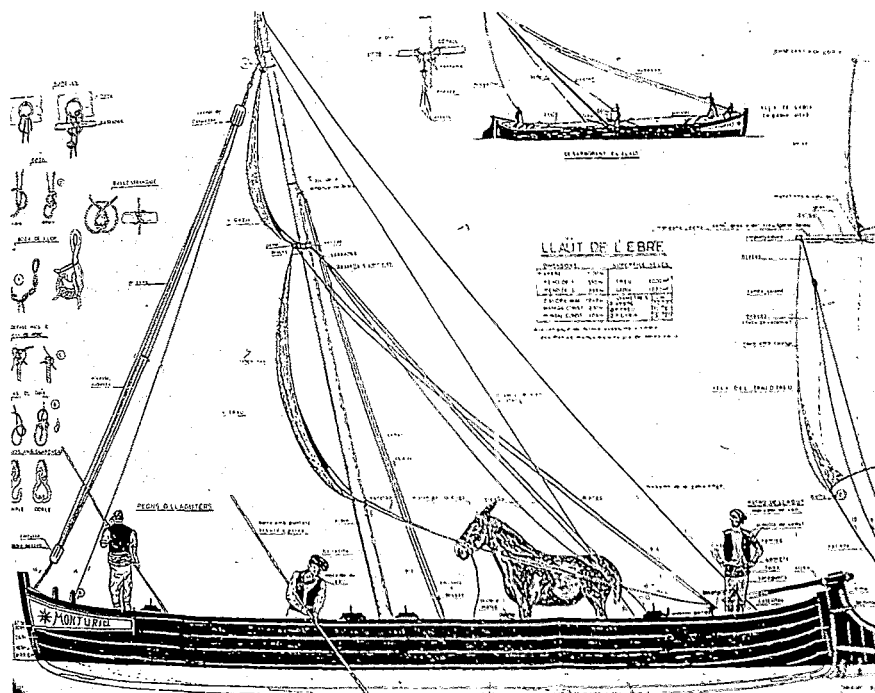
3.2. *Flora medicinal del Pallars Jussà*, d'Antoni Agelet i Subirada/Balaguer (la Noguera), 1993.

Acurat i extens estudi sobre la flora medicinal del Pallars Jussà, que és un territori florísticament molt divers i alhora molt ric en coneixements sobre fitoteràpia. La fitoteràpia, entesa com la curació de les malalties a través de les plantes medicinals, ha estat des de molt antic fidel acompanyant de la nostra societat, i el seu ús popular és el centre d'interès d'aquest treball. Atès, però, que les comarques de muntanya dels Pirineus, es troben avui en franca regressió, un dels objectius bàsics de l'estudi és recuperar part d'aquest bagatge cultural i fer-lo conèixer.

3.3. *Medicina popular a Folgueroles: una comunitat rural d'Osona*, de Montserrat Xutglà i Casadevall/Folgueroles (Osona), 1985.

La societat tradicional catalana, com l'europea en general, es troba en un procés ràpid de desintegració, de pèrdua dels caràcters que li són propis, de ruptura amb les formes de vida i d'expressió del passat, i d'adopció de maneres noves d'origen aliè, unifor-

Navegació fluvial a Catalunya: estudi tècnic d'un llaüt de l'Ebre. Dibuix de Vicente García Delgado.

madores. Aquest fet és la causa que es vagi infravalorant progressivament tot allò que és cultura popular (en aquest cas, medicina popular), i se sobrevalora tot allò que ve de fora. Això ha provocat que en una vintena d'anys la memòria popular pateixi una amnèsia progressiva i molt perillosa. A hores d'ara, ja s'han perdut irremediablement moltes receptes sobre xarops, unguents, emplastres, olis, etc. Bona part de les persones grans només recorda el nom de determinades herbes, però no les seves virtuts. L'autora ha recollit tota l'experiència i saviesa popular d'un petit poble d'Osona, Folgueroles, i n'ofereix l'estudi i els resultats, amb un extens fitxer de cent trenta-quatre plantes reconegudes com a medicinals per part de la població entrevistada.

3.4. *Estudis etnobotànics a la Segarra i a la Vall del Tenes (Vallès Oriental, de Dolors Raja i Garcia, i M. Àngels Bonet/Igualada (Anoia), 1990.*

El conjunt de la recerca correspon a la tesi de llicenciatura en farmàcia, presentada al Laboratori de Botànica-Facultat de Farmàcia de la UB.

4. Hi ha una línia, de caràcter molt particular, que és la formada per tots els treballs de recerca etnomusicològica (b,d): reculls de cançons tradicionals i populars d'una localitat o comarca, o d'un tema concret, acompanyats d'estudis sobre l'entorn geogràfic, cultural i religiós, com també treballs relatius a l'estudi, la reconstrucció, la recuperació i la difusió d'instruments característics de la música tradicional. També, reculls d'informacions sobre tradició oral, fets de vida, narracions, creences i vivències dels informants. Recerques promogudes i coordinades per la Fonoteca de música tradicional catalana (FMTC) d'ençà de la seva creació.

Els treballs, aproximadament uns trenta-dos, tenen una mateixa estruc-

tura: dietaris del treball de camp, fitxes d'inventari dels fonogrames —model de la Fonoteca—, fitxes dels informadors, cassetts amb les gravacions corresponents, i en alguns casos, gravacions en vídeo, fotografies i altra documentació complementària.

El total de recerques coordinades per la Fonoteca (FMTC) cobreixen, fins ara, més del 60 % (24/41) de les comarques de Catalunya, i són: Alt Penedès, Alta Ribagorça, Alt Urgell, Anoia, Bages, Baix Camp, Baix Ebre, Baix Empordà, Baix Penedès, Barcelona, Cerdanya, Conca de Barberà, Garraf, Garrigues, Garrotxa, Gironès, Noguera, Osona, Pallars Sobirà, Ribera d'Ebre, zona del delta de l'Ebre, Ripollès, Segarra, Segrià, Selva, Tarragonès, Urgell.

Algunes recerques concretes fetes fora de l'àmbit de la coordinació de la Fonoteca també són significatives com a treballs d'una certa consistència realitzats al voltant del fet de la cançó tradicional catalana.

En podem destacar aquests:

4.1. *Estudi sobre la cançó tradicional catalana, el seu context i incidència*, conjunt de cinc estudis diversos sobre la cançó tradicional, fets per Glòria Ballús, Lluís Bosch, Josep Crivillé, Maria Isabel Garvia, Antoni Noguera, i Ramon Vilar, de l'Associació de Recerca Etnomusicològica, 1990.

El treball es compon de cinc estudis ben diferenciats elaborats per mem-

bres de l'Associació de Recerca Etnomusicològica, amb els títols següents: 1) *Inventari i documentació biogràfica sobre les il·lustracions contingudes en diversos reculls de cançons tradicionals catalanes*, 2) *Notícies organològiques referenciades en els textos de les cançons tradicionals catalanes publicades*, 3) *Categories socials i de classe, de sexe, i d'edat, en les temàtiques de les cançons tradicionals catalanes publicades en el Cançoner de Joan Amades i d'Aureli Capmany*, 4) *La música d'Eduard Toldrà amb text de Josep M. de Sagarra*, 5) *Influència i presència de la cançó tradicional en l'obra Jovenívola, de Mn. Cinto Verdaguer.*

4.2. *Cançoner d'Espinelves*, de Jaume Ayats i Abeya, en representació del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona/Vic (Osona), 1985.

El *Cançoner d'Espinelves* és un recull de cançons fruit d'un treball de camp fet per l'autor l'estiu del 1984. Amb el testimoni viu de tres cantaires del poble, s'ha pogut recollir un extens cançoner amb versions importants de cançons lírico-narratives que fàcilment es podien donar per perdudes.

4.3. *Cançons populars del Priorat*, de Jaume Costa i Perpinyà / Barcelona, 1989.

Aquest recull de cançons és fruit de dos treballs de camp a la comarca del Priorat, a la recerca d'aquelles cançons que eren vives en el poble com a tradició cultural i manifestació de les més

Branca de savina (*Juniperus phoenicea*) a l'entrada d'una casa (Montsec d'Ares). La Savina és una de les espècies amb significat màgic-religiós, que pren caràcter d'element guaridor d'Ares. Fotografia: Antoni Agelet.

profundes arrels populars. El recull s'estructura en tres parts, la primera amb cançons de caire social que representen aspectes reivindicatius, de protesta, satírics, descriptius, etc.; la segona amb cançons lírico-narratives, sentimentals, romàntiques, d'exaltació de la persona i de la terra, caramelles i himnes populars, i la tercera amb cançons de bressol, d'infants, i amb danses, amb una musicalitat i una temàtica tendra.

4.4. *Cançoner-recull de cançons tradicionals al Lluçanès*, d'Ignasi Roviró i Alemany, en representació del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO)/Santa Eugènia de Berga (Osona), 1986.

Es tracta d'un primer recull de cançons tradicionals fet pel Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO), a la comarca natural del Lluçanès, atès que era una de les contrades idònies per recollir gran quantitat de material de la cultura oral, pròpia de la ruralia catalana. El recull transcriu lletra i música d'un conjunt de cinquanta-quatre cançons lírico-narratives, i quaranta-una cançons del cicle de l'any i del cicle de la vida, procurant d'oferir les més interessants des del punt de vista de riquesa i/o antiguitat pel que fa a la melodia o al text.

1. Primera part. la segona es publicarà a la REC, núm. 6.

2. A partir del Decret 127/1993 d'estructuració del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana —CPCPTC—, de 20 d'abril, l'antic Servei de Cultura Tradicional passa a denominar-se Àrea de Recerca, Conservació i Protecció del Patrimoni Etnològic, i el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular —CDRCTP— desapareix i queda absorbit pel nou CPCPTC.